

Czy warto było zmieniać ustrój? Ocena przemian po 1989 roku

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 23 stycznia 2019 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

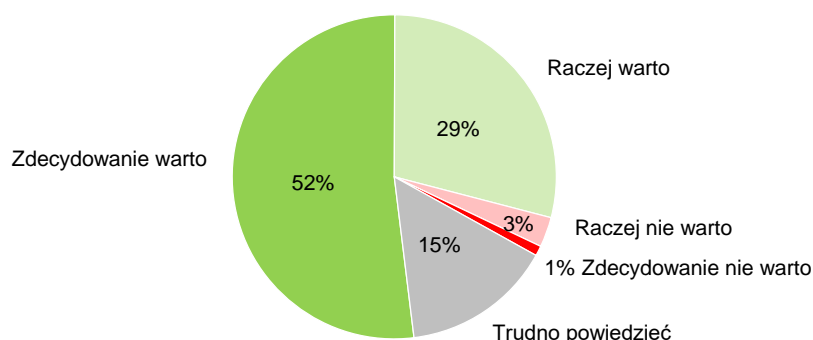
W związku z 30. rocznicą wyborów 4 czerwca 1989 roku – w efekcie których nasz kraj stał się pierwszym państwem bloku wschodniego, gdzie przedstawiciele opozycji demokratycznej uzyskali realny wpływ na sprawowanie władzy, i które dla wielu są symbolem początku transformacji ustrojowej w naszym kraju – w naszym badaniu¹ po raz kolejny zapytaliśmy o ocenę zapoczątkowanych wtedy zmian.

SPOŁECZNA AKCEPTACJA PRZEMIAN PO 1989 ROKU

Ponad cztery piąte respondentów (81%) uważa, że w 1989 roku warto było zmieniać ustrój, z czego zdecydowana większość (52% ogółu) jest o tym zdecydowanie przekonana. Przed 30. rocznicą wyborów 4 czerwca jedynie czterech na stu dorosłych Polaków uważa, że nie warto było podejmować transformacji ustrojowej, a 15% badanych nie potrafi ocenić, czy warto było to zrobić.

CBOS

RYS. 1. Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój?

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (348) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich wspomaganých komputerowo (CAPI) w dniach 16–23 maja 2019 roku na liczącej 1079 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

Stosunek do transformacji jest obecnie znacznie bardziej entuzjastyczny niż przed pięcioma laty (wzrost poparcia o 10 punktów procentowych)². Warto jednak podkreślić, iż pomimo pogorszenia się ocen w latach 2001–2003 poziom akceptacji przemian ustrojowych rozpoczętych w 1989 roku nigdy nie spadł poniżej 56%, a w najlepszych latach 2009–2010 sięgał 82%–83%. Tegoroczny wynik pod względem stopnia poparcia dla transformacji ustrojowej zalicza się do trzech najlepszych w historii badań tej problematyki, natomiast odsetek ją odrzucających jest najniższy z notowanych.

CBOS

RYS. 2. Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój?

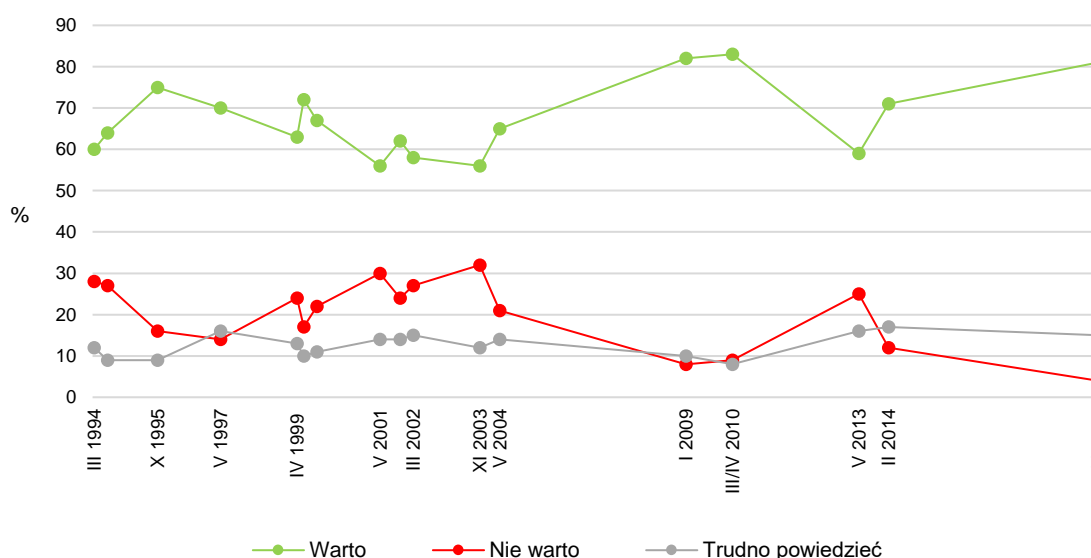

TABELA 1

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój?	Wskazania respondentów według terminów badań																
	1994	1994	1995	1997	1999	1999	1999	2001	2001	2002	2003	2004	2009	2010	2013	2014	2019
	III	VII	X	V	IV	VI	X	V	XI	III	XI	V	I	III/IV	V	II	V
	w procentach																
Warto	60	64	75	70	63	72	67	56	62	58	56	65	82	83	59	71	81
Nie warto	29	27	16	14	24	17	22	30	24	27	32	21	8	9	25	12	4
Trudno powiedzieć	11	9	9	16	13	10	11	14	14	15	12	14	10	8	16	17	15

² Zob. komunikat CBOS „Czy warto było zmieniać ustrój? Ocena zmian ustrojowych po 25 latach”, maj 2014 (oprac. B. Badora).

Analizy wielozmiennowe³ wykazały, iż – tak jak przed pięcioma laty – stosunek do transformacji ustrojowej determinuje przede wszystkim przekonanie o jej społecznych skutkach. Badani, którzy są zdania, iż bilans zmian zachodzących w naszym kraju jest dla Polaków korzystny, powszechnie (95%) aprobuje podjętą w 1989 roku decyzję, przy czym aż 67% popiera ją w sposób zdecydowany. Również ci, którzy uważają, że transformacja przyniosła ludziom tyle samo korzyści co strat, w zdecydowanej większości (78%) twierdzą, że warto było ją przeprowadzić, ale w tej grupie dominują umiarkowanie przekonani (51%). Jedynie wśród nielicznych badanych oceniających, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści, nieco więcej jest przeciwników niż zwolenników transformacji (39% wobec 33%).

TABELA 2

Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój?	Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?			
	Więcej korzyści niż strat	Tyle samo korzyści, co strat	Więcej strat niż korzyści	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Zdecydowanie warto	67	27	8	11
Raczej warto	28	51	25	6
Raczej nie warto	1	5	33	3
Zdecydowanie nie warto	0	1	6	1
Trudno powiedzieć	4	17	28	78

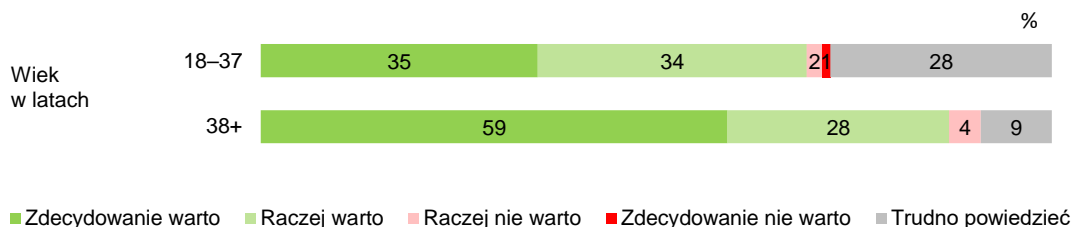
Ogólny stosunek do przemian ustrojowych wiąże się także z deklarowanymi przez badanych poglądami politycznymi, przy czym najwyższe poparcie notujemy wśród utożsamiających się z lewicą lub prawicą (odpowiednio 91% i 90%). Również wśród badanych deklarujących poglądy centrowe oraz tych, którzy nie potrafią ich umieścić na osi lewica–centrum–prawica, dominuje poparcie dla przemian (odpowiednio: 82% i 61%), ale nie jest ono tak zdecydowane, jak wśród ankietowanych o wyrazistych poglądach (por. tabelę aneksową 1).

Spośród analizowanych zmiennych społeczno-demograficznych stosunek Polaków do transformacji najbardziej różnicuje wiek, a następnie wykształcenie. W przypadku wieku wyodrębnić można dwie istotnie różniące się od siebie grupy, a granica przebiega pomiędzy urodzonymi do 1981 roku, czyli osobami w wieku 38+ oraz młodszymi (mającym od 18 do 37 lat). Badani, którzy ukończyli 38 lat, nie tylko mają bardziej wyrobione opinie w kwestii, czy warto czy też nie warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój, ale także znacznie częściej niż młodszy popierają przemiany w sposób zdecydowany (59% wobec 35%).

³ Wykorzystano moduł IBM SPSS Decision Trees.

CBOS

RYS. 3. Czy z perspektywy czasu może Pan(i) powiedzieć, że warto czy też nie warto było w 1989 roku zmieniać w Polsce ustrój?

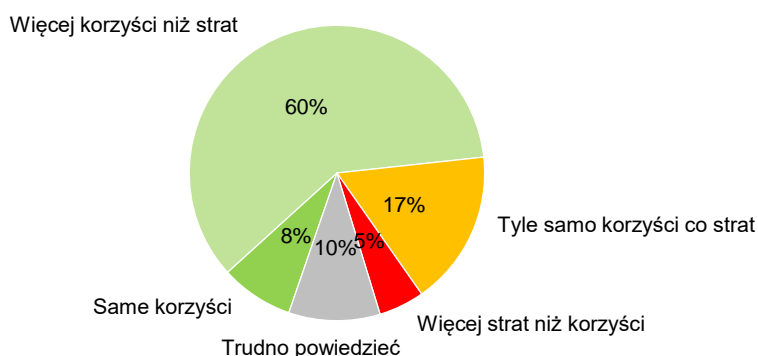
Znacznie częściej niż pozostali badani opinię, iż w 1989 roku warto było zmieniać ustrój, wyrażają respondenci z wyższym wykształceniem (90% w tej grupie), natomiast osoby z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym znacznie częściej niż pozostali nie potrafią zająć stanowiska w tej kwestii (26% w tej grupie) – por. tabelę aneksową 1.

SPOŁECZNY BILANS KORZYŚCI I STRAT

Po ponad 30 latach od zakończenia obrad Okrągłego Stołu oceny społecznych skutków transformacji są lepsze niż kiedykolwiek wcześniej. Obecnie ponad dwie trzecie badanych (68%) twierdzi, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat, z czego 8% dostrzega wyłącznie korzyści, a jedynie co 20. (5%) uważa, iż transformacja przyniosła ludziom w Polsce więcej strat niż korzyści (z czego zaledwie 0,3% widzi wyłącznie straty). Co dziesiąty badany nie potrafi ocenić społecznych skutków transformacji.

CBOS

RYS. 4. Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?

Być może pozytywnym ocenom przemian sprzyja okrągła rocznica ich rozpoczęcia (również w roku 2009 większość badanych społeczny bilans skutków transformacji oceniała pozytywnie), ale i tak tegoroczny wynik zdecydowanie odbiega *in plus* od wcześniej notowanych.

CBOS

RYS. 5. Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?

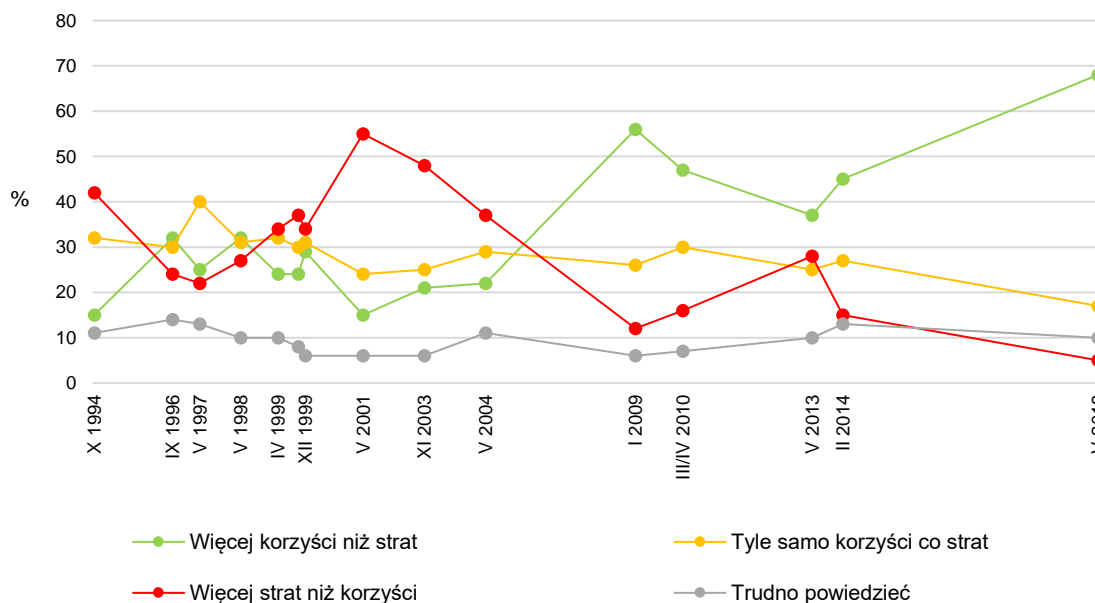

TABELA 3

Czy zmiany zachodzące w Polsce od roku 1989 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Wskazania respondentów według terminów badań														
	1994	1996	1997	1998	1999	1999	1999	2001	2003	2004	2009	2010	2013	2014	2019
	X	IX	V	V	IV	X	XII	V	XI	V	I	III/IV	V	II	V
	w procentach														
Więcej korzyści niż strat	15	32	25	32	24	24	29	15	21	22	56	47	37	45	68
Tyle samo korzyści co strat	32	30	40	31	32	30	31	24	25	29	26	30	25	27	17
Więcej strat niż korzyści	42	24	22	27	34	37	34	55	48	37	12	16	28	15	5
Trudno powiedzieć	11	14	13	10	10	8	6	6	6	11	6	7	10	13	10

Warto przypomnieć, że w 1994 roku, pięć lat po rozpoczęciu transformacji ustrojowej, największa grupa respondentów (42%) uważała, że zachodzące zmiany przyniosły Polakom więcej strat niż korzyści, a tylko 15% ankietowanych dostrzegło więcej skutków pozytywnych niż negatywnych.

Wówczas w odczuciu społecznym przechodząca różnego typu przemiany Polska jawiła się jako kraj gorszy do życia niż PRL w drugiej połowie lat 80. XX wieku⁴.

W ciągu kolejnych pięciu lat transformacji poglądy Polaków na ten temat ulegały wyraźnym zmianom. O ile w 1994 roku prawie trzykrotnie więcej badanych dostrzegało przewagę strat nad zyskami, niż widziało przede wszystkim korzyści, o tyle w następnych latach liczba respondentów dostrzegających w przemianach ustrojowych głównie korzyści szybko wzrastała (w latach 1996 i 1998 stanowili oni jedną trzecią ogółu). Jednak w roku 1999 trend ten się odwrócił i w efekcie również po dziesięciu latach od rozpoczęcia zmian bilans ocen ich społecznych skutków był negatywny. W kolejnych latach szczególnie krytyczne były opinie wyrażane w okresie 2001–2003, gdy około połowy Polaków wyrażało przekonanie, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści.

Spektakularny przyrost ocen pozytywnych nastąpił dopiero w styczniu 2009 roku, kiedy to ponad połowa respondentów (56%) dostrzegała przewagę zysków nad stratami. Kolejne badania pokazały jednak, że nie był on trwały. W latach 2010–2014, mimo iż nadal największe grupy badanych oceniali, iż bilans społecznych skutków transformacji jest pozytywny, to było ich znacząco mniej niż w roku 2009. Dopiero w roku 2019, czyli 30 lat po rozpoczęciu przemian, przekonani, że przyniosły one ludziom więcej korzyści niż strat, zyskali zdecydowaną przewagę nad tymi, którzy oceniają, że ten bilans jest – ogólnie rzecz biorąc – ujemny.

Analizy wielozmiennowe⁵ wykazały, że – tak jak przed pięcioma laty⁶ – ocenę skutków transformacji w Polsce najsilniej różnicuje przekonanie o ich wpływie na sytuację respondenta i jego rodziny. Ci, którzy zaliczają siebie i swoją rodzinę do beneficjentów zmian, w zdecydowanej większości (89%) sądzą, że wszystkim ludziom przyniosły one więcej korzyści niż strat. Pozytywne oceny społecznych skutków transformacji dominują także wśród badanych, którzy sami zaliczają się do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili na zmianach w kraju (59%), natomiast co trzeci badany uważający się za przegranego jest zdania, że negatywne skutki przeważają w odniesieniu do wszystkich Polaków.

TABELA 4

Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Słyszysz różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:			
	zyskali na zmianach	stracili na zmianach	ani nie zyskali, ani nie stracili	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Więcej korzyści niż strat	89	19	59	39
Tyle samo korzyści co strat	7	31	26	13
Więcej strat niż korzyści	0	33	5	5
Trudno powiedzieć	4	16	9	44

⁴ Zob. komunikat CBOS „Życie w Polsce wczoraj, dziś i jutro”, maj 1995 (oprac. K. Pankowski).

⁵ Wykorzystano moduł IBM SPSS Decision Trees.

⁶ Por. przypis 2.

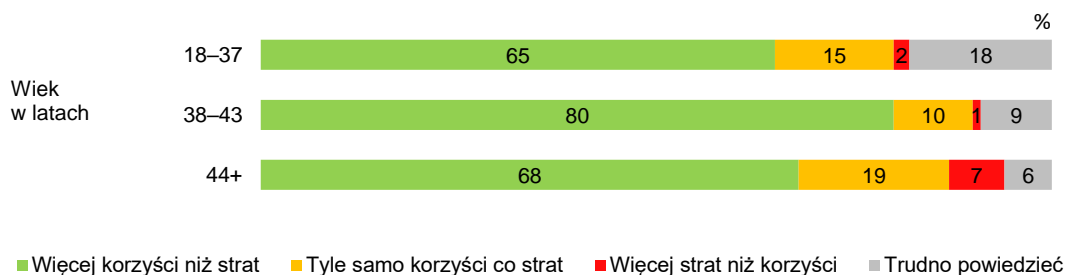

Społeczne skutki zmian, jakie zaszły w minionym trzydziestoleciu, znacznie częściej pozytywnie oceniają badani, którzy mają wyrobione poglądy polityczne, niż respondenci niepotrafiący określić swoich poglądów politycznych na skali lewica–centrum–prawica, natomiast nie ma istotnego znaczenia deklarowana orientacja polityczna (por. tabelę aneksową 2).

Przeprowadzone wielozmiennowe analizy statystyczne wykazały również, iż spośród analizowanych zmiennych społeczno-demograficznych poglądy w tej kwestii najbardziej różnicuje wiek badanych, przy czym wyróżnić można trzy istotnie różniące się od siebie grupy. Choć w każdej z nich dominują osoby przekonane, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat, to najwięcej jest ich w grupie wiekowej 38–43 lata (80%), a więc wśród tych, którzy w momencie rozpoczęcia przemian byli dziećmi, ale na tyle dużymi, że mogli je zapamiętać oraz już na etapie edukacji dostosować się do nowych realiów. Młodszy od nich natomiast na tle pozostałych wyróżniają się relatywnie wysokim odsetkiem odpowiedzi „trudno powiedzieć” (18%). Badani z najstarszej wyróżnionej grupy wiekowej, czyli osoby mające co najmniej 44 lata, znacznie częściej niż młodszy wyrażają przekonanie, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej strat niż korzyści (7%). Respondenci, którzy ukończyli co najmniej 44 lata, nieco częściej niż młodszy oceniają także, iż bilans korzyści i strat równoważy się (19%), natomiast rzadziej nie mają w tej kwestii zdania.

CBOS

RYS. 6. Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?

Oceny społecznych skutków transformacji ustrojowej wiążą się też z wykształceniem badanych – najwięcej ocen pozytywnych i najmniej negatywnych (80% wobec 1%) jest wśród respondentów z wykształceniem wyższym, a najmniej pozytywnych i najwięcej negatywnych w grupie osób z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym (54% wobec 10%) – por. tabelę aneksową 2. Podobne zróżnicowanie ocen odnotowaliśmy także pięć lat temu⁷, z tym że należy podkreślić, iż we

⁷ Por. przypis 2.

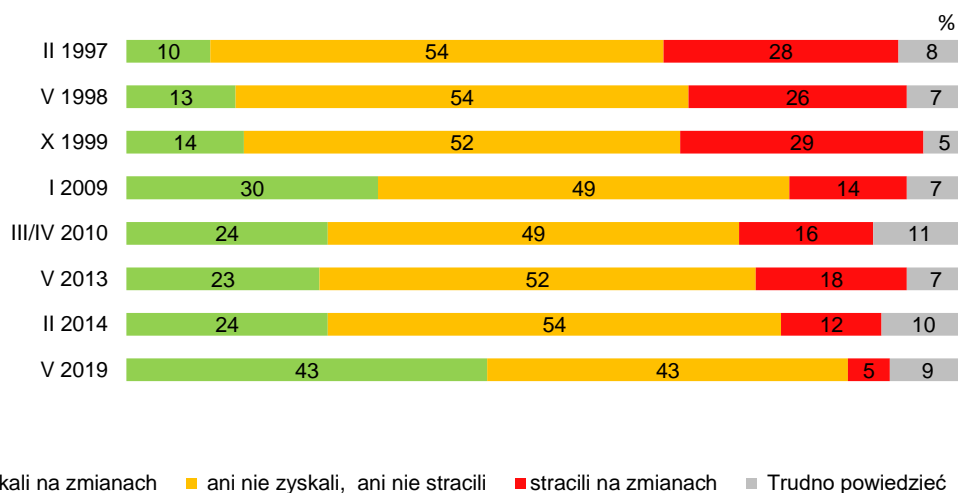
wszystkich grupach wyróżnionych ze względu na poziom wykształcenia odsetki osób oceniających pozytywnie efekty przemian ustrojowych znacząco wzrosły i obecnie w każdej z nich większość stanowią uważający, że zmiany, jakie zaszły w Polsce od roku 1989, przyniosły ludziom więcej korzyści niż strat.

Dla oceny społecznych skutków przemian rozpoczętych w 1989 roku znaczenie ma także obecna sytuacja materialna gospodarstw domowych badanych wyrażona zarówno subiektywną ich oceną, jak i deklaracjami dotyczącymi dochodów *per capita*. Im wyższa subiektywna ocena własnych warunków materialnych, tym więcej pozytywnych ocen społecznych skutków transformacji, a mniej negatywnych. Podobna zależność występuje w przypadku dochodów w przeliczeniu na jedną osobę w gospodarstwie domowym. Warto jednak zaznaczyć, iż we wszystkich wyróżnionych grupach większość stanowią badani pozytywnie oceniający bilans społecznych zysków i strat (por. tabelę aneksową 2).

BENEFICJENCI I PRZEGRANI

Jak już wspomniano, społeczne skutki zmian zachodzących w Polsce od roku 1989 oceniane są przez pryzmat indywidualnych doświadczeń. Obecnie największa grupa w historii tych badań zalicza siebie i swoją rodzinę do tych, którzy zyskali na zmianach (43%). Co prawda, tyle samo respondentów uważa, że transformacja w żaden sposób nie wpłynęła na sytuację ich i ich rodzin, ale jest ich znacznie mniej niż w poprzednich badaniach, gdy – niezależnie od terminu ich przeprowadzenia – wyrażający taką opinię stanowili zawsze najliczniejszą grupę. Najmniej liczna w historii jest także grupa respondentów uważających, że oni i ich rodziny stracili na zmianach – obecnie twierdzi tak jedynie co 20. pytany (5%). Warto też przypomnieć, iż nawet w 2009 roku, kiedy społeczne oceny skutków transformacji były najlepsze spośród wcześniej notowanych, tylko niespełna jedna trzecia Polaków (30%) skłonna była zaliczyć się do beneficjentów transformacji, a 14% uważało się za tych, którzy wskutek niej stracili.

RYS. 7. Słyszysz różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie, do tych którzy:

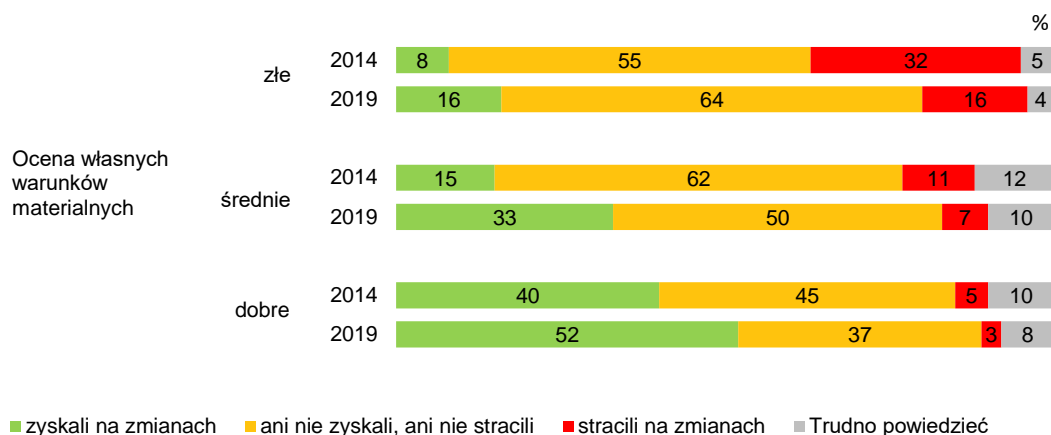
Zaliczaniu się do beneficjentów transformacji sprzyja posiadanie wyrazistych poglądów politycznych. Najczęściej przekonanie, że należą do tych, którzy zyskali na zmianach, wyrażają badani o poglądach prawicowych lub lewicowych (odpowiednio 54% i 48%), natomiast połowa respondentów identyfikujących się z politycznym centrum oraz tych, którzy nie potrafili określić swoich poglądów politycznych na osi lewica–centrum–prawica, uważa, że ze względu na sytuację swoją i swoich rodzin zaliczają się do tych, którzy ani nie zyskali, ani nie stracili na zmianach (por. tabelę aneksową 3).

Analizy wielozmiennowe⁸ wykazały, że postrzeganie skutków przemian w wymiarze osobistym – tak jak przed pięcioma laty⁹ – uzależnione jest przede wszystkim od oceny własnej sytuacji materialnej. Respondenci, którzy oceniają, że żyje im się dobrze, w większości zaliczają się do beneficjentów zmian, natomiast zarówno osoby oceniające swoje warunki materialne jako średnie, jak i ci, którzy uważają, że żyją w złych warunkach, najczęściej uważają, że na zmianach w naszym kraju ani nie zyskali, ani nie stracili. Ponadto wraz ze wzrostem ocen własnych warunków materialnych rośnie odsetek tych, którzy uważają, że na transformacji zyskali, a maleje tych, którzy są zdania, że stracili, oraz sądzących, że ani nie zyskali, ani nie stracili. Warto też podkreślić, iż w porównaniu z rokiem 2014 we wszystkich wyróżnionych grupach przybyło badanych uważających się za beneficjentów zmian, a ubyło tych, którzy są przekonani, że na nich stracili.

⁸ Wykorzystano moduł IBM SPSS Decision Trees.

⁹ Por. przypis 2.

RYS. 8. Słyszysz różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny, to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:

Zaliczaniu się do beneficjentów transformacji sprzyja też wyższe wykształcenie – w grupie najlepiej wykształconych większość (54%) zalicza się do tych, którzy na zmianach w naszym kraju zyskali. Wśród osób z wykształceniem średnim tyle samo uważa, że na zmianach zyskało, co sądzi, że ani nie zyskało, ani nie straciło (po 42%). Wśród słabiej wykształconych dominują natomiast ci, którzy uważają, że na zmianach w kraju ani nie zyskali, ani nie stracili (51% wśród osób z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym i 48% wśród badanych z wykształceniem zasadniczym zawodowym) – por. tabelę aneksową 3.

Analizy statystyczne wykazały również, że na postrzeganie siebie jako beneficjenta lub ofiary transformacji wpływa wiek badanych, przy czym wyróżnić można cztery istotnie się od siebie różniące grupy. Najczęściej do tych, którzy zyskali na zmianach, zaliczają się osoby w wieku 38–50 lat (49%), a nieco rzadziej badani z przedziału wiekowego 51–73 lata (46%). Jednocześnie w grupie wiekowej 51–73 lata niemal tyle samo co beneficjentów jest uważających, że skutki zmian w naszym kraju były dla nich i ich rodzin indyferentne (45%). Przekonani, że na zmianach w naszym kraju ani nie zyskali, ani nie stracili, stanowią większość wśród badanych, którzy ukończyli 74. rok życia (55%), oraz największą grupę w przedziale wiekowym 18–37 lat (43%). Wśród najmłodszych najwięcej jest jednocześnie osób niepotrafiących ocenić skutków transformacji dla siebie i swojej rodziny (14%) i najmniej uważających się za ofiary transformacji (3%).

TABELA 5

Słysz się różne opinie o skutkach zmian w naszym kraju. Gdyby Pan(i) miał(a) określić sytuację swoją i swojej rodziny , to czy zaliczył(a)by Pan(i) siebie do tych, którzy:	Wiek w latach			
	18–37	38–50	51–73	74+
	w procentach			
– zyskali na zmianach	39	49	46	28
– ani nie zyskali, ani nie stracili	43	36	45	55
– stracili na zmianach	3	7	6	6
Trudno powiedzieć	14	8	3	11

***

Większość Polaków nigdy nie zwątpiła w sens transformacji ustrojowej, a obecnie 81% twierdzi, że w 1989 roku warto było zmieniać ustrój. Ocena zmian, jakie zaszły w Polsce po 1989 roku, w każdym momencie czasowym była związana z nastrojami społecznymi¹⁰. Społeczne skutki przemian najgorzej oceniano pięć lat po obradach Okrągłego Stołu oraz w latach 2001–2003, obecnie natomiast oceny są najlepsze z dotąd notowanych. Także oceny transformacji w wymiarze jednostkowym, czyli losu badanych i ich rodzin, są w 2019 roku zdecydowanie lepsze niż notowane w poprzednich badaniach.

Opracowała

Barbara Badora

¹⁰ Zob. komunikat CBOS „Nastroje społeczne w maju”, czerwiec 2019 (oprac. A. Głowacki).